

Anita Famuła-Jurczak

Miejsce edukacji ustawicznej we współczesnym społeczeństwie

Scientific Bulletin of Chełm - Section of Pedagogy nr 1, 25-31

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MIEJSCE EDUKACJI USTAWICZNEJ WE WSPÓŁCZESNYM SPOŁECZEŃSTWIE

ANITA FARMUŁA-JURCZAK

Uniwersytet Zielonogórski

STRESZCZENIE: W tekście zwrócono uwagę na znaczenie kształcenia ustawicznego w zmieniającym się świecie. Przybliżono definicyjne ujęcia edukacji ustawicznej, przedstawione zostały również najpopularniejsze formy edukacji permanentnej jak również jej rola w zmieniającym się społeczeństwie. a konkretnie w życiu każdego człowieka.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja przez całe życie, kształcenie, formy kształcenia

„W żadnym wieku nie powinienes wstydzic się tego, czego nie wiesz, ponieważ zamilowanie do nauki i zajmowanie się nimi nie ogranicza się do czasów szkolnych, lecz kończy się z życiem”¹.

Tempo i jakość zmian zachodzących we współczesnym świecie powoduje, że coraz częściej towarzyszy nam poczucie niepewności i niemożliwość przewidywania i planowania przyszłości. W kontekście zmian, które zachodzą w obszarze społeczno-gospodarczym i technologicznym, przed edukacją stoją nowe zadania związane z kierunkiem kształcenia i wychowania. Pojawia się również pytanie: Jak kształcić młodzież w świecie, w którym nie ma możliwości przewidywania perspektyw zatrudnienia? Wydaje się, że konieczne jest wyposażanie jednostek w kompetencje, które pozwolą im na sprawne funkcjonowanie na rynku pracy i umiejętność, elastyczne przystosowanie się do zachodzących na nim zmian. Umiejętności te wiążą się również z przygotowaniem młodych ludzi do edukacji całożyciowej.

Celem tekstu jest ukazanie miejsca edukacji permanentnej w zmieniającym się świecie. W tekście przybliżone zostanie pojęcie edukacji ustawicznej i zadania, które ma ona do spełnienia we współczesnym świecie. W dalszej części ukazane zostaną formy kształcenia ustawicznego. Następnie przybliżone zostanie znaczenie edukacji permanentnej dla funkcjonowania człowieka.

1 Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej, Bydgoszcz 2005, s. 360.

EDUKACJA USTAWICZNA – PRZYBLIŻENIE POJĘCIA

Co kryje się pod pojęciem edukacji ustawicznej? Leksykon tematyczny PWN pod hasłem „Pedagogika” określa edukację permanentną, jako „stałe odnawianie i doskonalenie kwalifikacji ogólnych i zawodowych; współczesny model edukacji, zgodnie z którym kształcenie nie ogranicza się do okresu nauki w szkole, lecz trwa w różnych formach przez całe życie, szkoła jest - w myśl tej koncepcji - jedynie pierwszym ogniwem procesu kształcenia, przygotowującym jednostkę do dalszej, stałej aktywności edukacyjnej.”². Zdaniem Z. Wiatrowskiego kształcenie ustawiczne dorosłych to proces systematycznego uczenia się następujący po zakończeniu obowiązku szkolnego lub wydłużonej edukacji stacjonarnej i trwający przez cały okres aktywności zawodowej, a często także dłużej, w okresie tak zwanego „trzeciego wieku”³.

W literaturze przedmiotu można odnaleźć różne określenia odnoszące się do edukacji ustawicznej, należą do nich m.in. kształcenie permanentne, edukacja permanentna, kształcenie ciągłe, kształcenie nieustające, oświata ustawiczna. W pedagogice najczęściej posługujemy się pojęciem edukacji permanentnej. Jednak współcześnie coraz częściej pojęcie to zastępowane jest przez takie określenie jak edukacja ustawiczna lub uczenie się przez całe życie (lifelong learning). W Strategii Rozwoju Kształcenia Ustawicznego do roku 2010 przyjętej przez Radę Ministrów 8 lipca 2003 roku czytamy, że „koncepcja uczenia się przez całe życie (OECD - Paryż 1996) obejmuje rozwój indywidualny i rozwój cech społecznych we wszystkich formach i wszystkich kontekstach - w systemie formalnym i nieformalnym, tj. w szkołach i placówkach kształcenia zawodowego, uczelniach i placówkach kształcenia dorosłych oraz w ramach kształcenia incydentalnego, a więc w domu, w pracy i w społeczności. Podkreśla się w niej potrzebę przygotowywania i zachęcania wszystkich dzieci do nauki przez całe życie, już od wczesnego wieku. Koncepcja ta ukierunkowuje działania w taki sposób, by zapewnić odpowiednie możliwości wszystkim – osobom dorosłym, pracującym i bezrobotnym, które muszą przekwalifikować się lub podnieść swoje kwalifikacje.

We współczesnym świecie edukacja permanentna oznacza nie tylko podnoszenie kwalifikacji, ale również ich modernizację, odświeżanie wiedzy i umiejętności, naddążanie za postępowaniem w obrębie uzyskanej specjalizacji. A za R. Wroczyńskim można powiedzieć, że istotą edukacji permanentnej stanowi kształcenie zdolności nadążania za postępowaniem oraz modyfikowanie uzyskanych kwalifikacji⁴.

Do głównych zadań edukacji permanentnej należy zaliczyć:

1. „zapewnienie możliwości kontynuowania nauki i dopełnienia wykształcenia po ukończeniu szkoły;

2 B. Milerski, B. Śliwerski, *Leksykon PWN. Pedagogika*, PWN, Warszawa 2000, s. 55.

3 Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki...*, dz. cyt, s.342.

4 J. de Veugle za: R. Wroczyński, *Edukacja permanentna*, PWN, Warszawa 1973, s. 130.

2. przedłużenie i dopełnienie, w toku aktywności zawodowej wychowania fizycznego, umysłowego, estetycznego oraz wychowania obywatelskiego;
3. umożliwienie w każdym wieku uzupełniania, odnawiania albo readaptacji nabytych umiejętności;
4. ułatwianie rozumienia problemów narodu i świata wszystkim obywatelom, niezależnie od zajmowanych stanowisk i zakresu odpowiedzialności;
5. umożliwienie wszystkim obywatelom uczestnictwa w jej wzbogacaniu⁵.

Zatem jak pisze T. Aleksander „istota edukacji ustawicznej jest nieprzerwanie trwające, stale realizowane, planowe i racjonalne oddziaływanie na rozwój człowieka w każdym etapie jego życia”⁶.

Analizując zagadnienie edukacji ustawicznej w kontekście edukacji dorosłych J. Kargul pisze, że w oświacie dorosłych można wyodrębnić dwie ogólne tendencje. Pierwsza, sprowadza się do nauczania ludzi dorosłych. Wówczas to edukacja dorosłych pełni funkcję kompensacyjną. Natomiast z punktu widzenia podjętej problematyki bardziej interesuje nas druga tendencja, która polega na dobrowolnym uczeniu się, pełniąc tym samym funkcję wspomagającą rozwój dorosłego człowieka⁷.

Na rolę edukacji permanentnej zwróciła uwagę Rada Europy (w pierwszym kwartale 2000 roku podjęła decyzję o opracowaniu programu zawierającego wytyczne dla edukacji w trzecim tysiącleciu). Ustalono, że to właśnie edukacja ustawiczna będzie pomostem łączącym starą epokę z nowymi osiągnięciami. Pomoże ona w łagodny sposób przejść Europejczykom w nowe realia społeczeństwa oparte go na wiedzy. Ponadto szczególną uwagę zwrócono na fakt, iż edukacja ustawiczna nie może być dalej traktowana, jako jeden z wielu aspektów kształcenia. Powinna raczej być odbierana, jako główna zasada w działalności edukacyjnej, która umożliwiałaby permanentne zdobywanie wiedzy i umiejętności potrzebnych do przystosowania się i życia w nowym typie społeczeństwa nastawionego na zdobywanie wiedzy⁸. Krajowym wkładem w analizowaną strategię były diagnozy nt. procesów społeczno -gospodarczych i politycznych, umieszczonych w strategicznych dokumentach rządowych, takich jak: *Program Gospodarczy Rządu „Przedsiębiorczość -Rozwój -Praca”*, *Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006*, a także w innych średnio i długookresowych dokumentach rządowych, w tym *Narodowej Strategii Wzrostu Zatrudnienia i Rozwoju Zasobów Ludzkich w latach 2000-2006* oraz przyjętej przez Rząd Polski i Komisję Europejską *Wspólnej Oceny Założeń Polskiej Polityki Zatrudnienia (JAP)*. Na podstawie przeprowadzonych diagnoz opracowano Strategię Rozwoju Kształcenia Ustawicznego. Cele i charakter Strategii był determinowany takimi czynnikami jak: procesy demograficzne, sytuacja na rynku pracy oraz system

5 Tamże, s. 133.

6 T. Aleksander, *Edukacja ustawiczna*, [w:] *Encyklopedia Pedagogiczna XXI w.*, Żak, Warszawa 2003.

7 Zob. J. Kargul, *Obszary pozaformalnej i nieformalnej edukacji dorosłych. Przesłanki do budowy teorii edukacji całościowej*, Dolnośląska Szkoła Wyższa Edukacji, Wrocław 2001, s. 14-15.

8 <http://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/11/id/201>, dnia 22.10.2010R,

edukacyjny. Do niedawna Polska była jednym z krajów, w którym odnotowywano najwyższy współczynnik przyrostu demograficznego, jednakże w ostatnim dziesięcioleciu współczynnik ten znacznie zmalał. Jak wynika z obliczeń do ok. roku 2030 będziemy mieli wysoki przyrost ludności w wieku emerytalnym przy znikomym wzroście osób w wieku produkcyjnym. Sytuacja na rynku pracy od wielu lat nie przedstawia się w naszym kraju pozytywnie. Jak wykazują badania, największe bezrobocie odnotowywane jest wśród osób z najniższym wykształceniem. Dlatego też, można przypuszczać, że wykształcenie, jest jednym z czynników warunkujących naszą aktywną obecność na rynku pracy. Od czasu wejścia Polski do Unii Europejskiej sytuacja w szkolnictwie znacznie się poprawiła. System edukacyjny jest jednak cały czas reformowany i, jak pokazują statystyki, jest on nadal systemem niedoskonałym. Daje się jednak zauważyć znaczny wzrost liczby osób doksztalających się poprzez różnego rodzaju formy edukacyjne oferowane przez nasze państwo⁹.

Ponadto (jak czytamy w Strategii) do czynników, które miały wpływ na określenie jej priorytetów, należy również zaliczyć:

- 1) postęp naukowo-techniczny, zmieniający środowisko pracy i jej treść. Powstaje wirtualna rzeczywistość, następuje intelektualizacja pracy, zmienia się struktura zatrudnienia;
- 2) integrację i globalizację, rozszerzające ludzkie horyzonty kulturowe, stwarzające coraz większe możliwości indywidualnego wyboru i rozwoju, a jednocześnie niosące ryzyko, niepewność, nienadążanie za tempem zmian, zagubienie oraz marginalizację jednostek i całych grup społecznych;
- 3) wzrost aspiracji edukacyjnych społeczeństwa, wyrażający się zwiększeniem udziału młodzieży uczęszczającej do szkół umożliwiających uzyskanie świadectwa dojrzałości, kilkakrotnym wzrostem liczebności studentów i uczelni niepaństwowych w ostatniej dekadzie¹⁰.

Reasumując, można powiedzieć, że działania, które powinny być podjęte w ramach edukacji mają na celu wspomaganie rozwoju osobowości, stymulowanie innowacyjności i kreatywności człowieka, co sprzyjać ma wzrostowi konkurencyjności, poprawie organizacji pracy i tworzeniu podstaw rozwoju społeczeństwa opartego na wiedzy.

Powyżej przedstawiono obiektywne czynniki przemawiające za edukacją ustawiczną. Pojawia się pytanie: jakie działania należy podjąć, by stworzyć jednostkom warunki do edukacji permanentnej? Zdaniem autorów Strategii można to osiągnąć poprzez zwiększanie dostępności do kształcenia ustawicznego. Podnoszenie jakości kształcenia ustawicznego. Współdziałanie i partnerstwo. Wzrost inwestycji w zasoby ludzkie. Tworzenie zasobów informacyjnych w zakresie kształcenia ustawicznego i rozwój usług doradczych. Uświadamianie roli i znaczenia kształcenia ustawicznego¹¹.

9 Tamże.

10 http://www.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=346%3Astrategia-rozwoju-ksztacenia-ustawicznego-do-2010-roku-&catid=58%3Aksztacenie-doroslych&Itemid=83
z dn. 05.12.2010.

11 Tamże.

FORMY EDUKACJI USTAWICZNEJ I JEJ ZNACZENIE W ŻYCIU CZŁOWIEKA

Trudno jednoznacznie określić, ile osób bierze udział w edukacji permanentnej, gdyż jej formy organizacyjno-programowe są bardzo różnorodne i realizowane w dużej dowolności. W Memeoradum on lifelong Learning wyróżnia się następujące typy kształcenia: formalne, nieformalne oraz incydentalne¹². S. M. Kwiatkowski, odwołując się do słów W. Okonia, pisze, że aktualnie w praktyce edukacyjnej obowiązuje kształcenie formalne. Jednak – jak pisze Z. Wiatrowski – „tworzący się rynek pracy, nowe technologie, nowe zawody i specjalności, a także bezrobocie powodują, że stopniowo wzrasta znaczenie kształcenia nieformalnego – pozaszkolnego, realizowanego w postaci kursów, szkoleń, seminariów¹³. W naszym społeczeństwie niewielką rolę przywiązuje się do kształcenia incydentalnego, które jest rezultatem codziennej aktywności człowieka. Zdaniem S. M Kwiatkowskiego w kształceniu ustawicznym należy połączyć powyższe formy.

W celu zobrazowania zainteresowania Polaków edukacją permanentną odwołam się do badań przeprowadzonych przez zespół J. Czapińskiego. Analiza wyników badań pozwala na stwierdzenie, że najczęściej udział w różnych formach doksztalcenia biorą osoby już zatrudnione. Do najpopularniejszych form kształcenia ustawicznego można zaliczyć kursy doszkalające, na które kieruje pracodawca. Nieco mniejszą popularnością cieszą się takie formy doskonalenia jak: nauka w szkołach czy uczelniach wyższych. Warto zauważyć, „że poprawa kwalifikacji ma znaczenie dla aktywizacji osób biernych zawodowo oraz zwiększa szanse na znalezienie zatrudnienia przez bezrobotnych”¹⁴. Interesujące jest jednak to, że fakt podnoszenia swoich kwalifikacji nie daje poczucia stabilności zawodowej. Sytuacja taka może być spowodowana dużą konkurencyjnością na rynku pracy oraz zwiększającymi się nieustannie wymaganiami wobec pracowników.

Coraz częściej możemy zauważyć – o czym pisze Z. Wiatrowski, że edukacja permanentna wiąże się bardzo często z przekwalifikowaniem się pracowników lub osób niepracujących. Sytuacja ta wynika zarówno z polityki zatrudnienia, jak również polityki socjalnej państwa oraz na skutek intensywnego rozwoju technologii konieczności zatrudniania coraz bardziej wyspecjalizowanych osób¹⁵. Jednak z punktu widzenia oddziaływań wychowawczych istotniejsze są te działania samokształceniowe, które wypływają z woli jednostki, a cele, treści są przez nią ustalane.¹⁶

Analiza danych zamieszczonych w Diagnostyce Społecznej ukazuje pewne tendencje dotyczące kształcenia ustawicznego. Pierwsza, wskazująca, że im starsza grupa

12 Cyt za: S.M. Kwiatkowski, *Edukacja dorosłych*, [w:] *Pedagogika pracy*, S.M. Kwiatkowski, A. Bogaj, B. Baraniak (red.), Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2007, s. 196.

13 Tamże, s. 197.

14 P. Strzelecki, I.E. Kotowska, *Rynek pracy*, [w:] *Diagnoza Społeczna 2009, Warunki i jakość życia Polaków*, J. Czapiński, T. Panek, Warszawa 2009.

15 Zob. M. Castells, *Społeczeństwo sieci*, PWN, Warszawa 2008.

16 Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki...*, dz. cyt., s. 366.

badanych osób, bez względu na miejsce zamieszkania tym mniejsza ich aktywność związana z edukacją. Druga, ukazująca dysproporcję w aktywności edukacyjnej między osobami mieszkającymi w dużym mieście a osobami mieszkającymi na wsi. Trzecia, bardzo ważna: w ostatnich latach można obserwować znaczący wzrost liczby osób dorosłych korzystających z edukacji¹⁷.

Konieczność przygotowania do kształcenia ustawicznego wynika również ze zmiany charakteru współczesnej pracy. Już B. Suchodolski, pisząc o wychowaniu do przyszłości, zaznaczał, że „Nowoczesna praca nie jest, bowiem zespołem prostych czynności, których można by się wyuczyć, lecz jest procesem bardzo złożonym różnorodnych wysiłków, wymagających większego zaangażowania się ludzi w to, co robią. Nowoczesna praca nie jest „poza człowiekiem”, jako w pewnym sensie „zewnątrzny” proces jego czynności rzeczowo ukształtowany, ale jest „w człowieku”, jako jego rzeczywiste działanie, jako jego wyraz osobowości.”¹⁸ Oznacza to – jak dalej wskazuje autor – że „Nowoczesna praca wymaga nie tylko aktywnego uczestnictwa w postępie techniki i nauki. Wymaga ona również rozwoju tych bardzo różnych kwalifikacji, które wiążą się z organizacją i planowaniem współdziałania w pracy. Organizacja i planowanie współdziałania w pracy przestaje być zadaniem nielicznej grupy specjalistów, staje się elementem powszedniego dnia coraz większej liczby pracujących ludzi. (...) Prawdziwie wykształcony pracownik musi być nie tylko odpowiednio wykształcony i sprawny; powinien umieć włączyć się w atmosferę zespołowego wysiłku, umieć współdziałać w wykonywaniu różnorodnych czynności, być zależnym od innych i uzależniać innych od siebie w sposób bardziej racjonalny i humanistyczny”¹⁹.

Skoro edukacja permanentna dotyczy kształcenia przez całe życie ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania człowieka w życiu dorosłym, to nasuwa się pytanie: jaką rolę w kształceniu ustawicznym pełnią wcześniejsze etapy edukacyjne?

Zdaniem T. Aleksandra ujmowanie edukacji ustawicznej, jako cechy kształcenia przez całe życie wymaga nowego spojrzenia na system oświaty. Powinno – jak pisze T. Aleksander stanowić jedną zintegrowaną strukturę. „Celem tych pierwszych ogniw jest nie tyle przekazywanie wiedzy, co wdrożenie ludzi w racjonalną technologię pracy umysłowej, w technikę samodzielnego uzupełniania i uaktualniania wykształcenia, zaś ogniw następnych – realizacja samokształcenia²⁰. Przygotowywanie uczniów do samokształcenia coraz częściej jest akcentowane w działaniach zmierzających do zreformowania systemu oświaty. Aktualnie coraz częściej akcentuje się rolę samodzielności uczniów w lepszym przygotowaniu do aktywności poznawczej. Zadaniem systemu edukacyjnego – przygotowującego do edukacji całościowej – jest wzbudzenie motywacji uczniów do uczenia, stwarzanie możliwości

17 Zob. A. Famuła-Jurczak, *Szkoła a przygotowanie uczniów do edukacji całościowej*, [w:] *Współczesne strategie i wyzwania edukacyjne*, (red.) P. Mazur, D. Sikora, PWSZ, Chełm 2010.

18 B. Suchodolski, *Wychowanie i strategie życia*, WSiP Warszawa 1987, s. 225.

19 B. Suchodolski, *Wychowanie i strategie życia*, WSiP, Warszawa 1987, s. 225.

20 Tamże, s. 985.

kształtowania umiejętności realizowania zainteresowań i zamiłowań oraz wspomaganie w kształtowaniu umiejętności samodzielnego uczenia się. W procesie kształcenia niezbędne jest rozbudzanie w wychowankach potrzeby ustawicznego uczenia się, wzbudzanie chęci do systematycznego poznawania siebie oraz otaczającej rzeczywistości. Wychowankowie powinni zdobyć przeświadczenie o własnej odpowiedzialności za postępy w nauce i rezultaty edukacji.

WYBRANE KORZYŚCI WYPŁYWAJĄCE Z EDUKACJI USTAWICZNEJ

Edukacja permanentna niesie za sobą wiele korzyści, wymieńmy tylko niektóre z nich.

Po pierwsze, dzięki zdobywaniu nowych umiejętności człowiek potrafi odnaleźć się we współczesnym świecie, szczególnie, że zmieniająca się technika i technologia powoduje, że konieczne jest zmaganie się z nowymi formami uczestnictwa w społeczeństwie. Po drugie, dzięki kształceniu ustawicznemu jednostka poznaje nowe treści dla samej przyjemności poznawania i pogłębiania wiedzy z interesujących dziedzin, tym samym nauka staje się wartością autoteliczną. Po trzecie, umiejętność korzystania z ofert kształcenia ustawicznego pozwala jednostce na elastyczność i stwarza możliwości szybkiego przekwalifikowania się czy też dostosowania do wymagań rynku pracy.

Reasumując powyższe rozważania, można powiedzieć, że niestabilna sytuacja zawodowa, nieustający rozwój technologii jak również rosnące wymagania pracodawców stawiają przed człowiekiem nowe wyzwania. Konieczne jest zatem przygotowanie go do nadążania za rozwojem cywilizacji poprzez tworzenie warunków do zdobywania nowych doświadczeń życiowych.

PLACE OF CONTINUING EDUCATION IN CONTEMPORARY SOCIETY.

ANITA FARMUŁA-JURCZAK

ABSTRACT: The text attempts to show the importance of continuing education for human functioning in a changing world. Since lifelong learning has a rich tradition in literature brought closer understanding of the term lifelong education. Shown are also the most popular forms of lifelong learning and the extent of its use in Polish society. The text of the closing thoughts on the importance of lifelong learning for human beings.

KEY WORDS: lifelong education, training, forms of education